

Teresa Miś

Uniwersytet Rzeszowski

BUDOWANIE KAPITAŁU SPOŁECZNEGO NA OBSZARACH WIEJSKICH W POLSCE PRZEZ INSTYTUCJE SZCZEBŁA REGIONALNEGO

BUILDING SOCIAL CAPITAL ON RURAL AREAS IN POLAND BY INSTITUTIONS ON A REGIONAL LEVEL

Słowa kluczowe: kapitał społeczny, program Leader, lokalne grupy działania, obszary wiejskie, instytucje

Key words: social capital, Leader programme, local action groups, rural areas, institutions

Abstrakt. Podjęto próbę oceny działań podejmowanych przez instytucje szczebla regionalnego na rzecz budowania kapitału społecznego na obszarach wiejskich. Dane empiryczne pochodziły z badań ankietowych przeprowadzonych w 2012 r. wśród 30 instytucji, których jednym z najważniejszych zadań wynikających z regulacji prawnych jest aktywizacja społeczności lokalnych na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, a także z wywiadów przeprowadzonych wśród mieszkańców wsi. Instytucje szczebla regionalnego wnoszą duży wkład w budowanie kapitału społecznego realizując m.in.: szkolenia, doradztwo, konferencje, seminaria nt. wykorzystania funduszy UE, rozwoju przedsiębiorczości pozarolniczej, bioróżnorodności, promocji dziedzictwa kulturowego wsi i inne.

Wstęp

Po przystąpieniu Polski do UE pojawiła się możliwość poprawy warunków życia mieszkańców wsi. Warunkiem jej wykorzystania jest zaangażowanie społeczności lokalnej, a przede wszystkim lokalnych liderów wiejskich.

Procesy rozwojowe obszarów wiejskich mają w znacznym stopniu charakter rozwoju lokalnego, którego istotą są działania miejscowych społeczności, wykorzystujących endogeniczne zasoby obszaru w celu podniesienia poziomu jego rozwoju. Zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego muszą one obejmować sferę gospodarczą, społeczną, przestrzenną i ekologiczną [Kutkowska 2012]. Powszechną staje się idea rozwoju lokalnego, w której punktem wyjścia jest rozwój oddolny umożliwiający wykorzystanie potencjału tkwiącego w społecznościach lokalnych. To ludzie i ich osobowości decydują o sukcesie wsi, gmin, miasteczek. Kapitał społeczny to wartości i normy etyczne, zaufanie, współpraca i solidarność, zaangażowanie społeczne, postawy współdziałania i współpracy, dbałość o dobro wspólne [Kłodziński 2005]. We wzajemnych relacjach często powstają konflikty interesów indywidualnych ze społecznymi. Wysoki poziom kapitału społecznego osłabia takie konflikty, ludzie przedkładają interes społeczny nad indywidualny. Taki system rozwiązania problemów społecznych powstaje dzięki organizacjom pozarządowym [Górecki 2004], ale także dzięki aktywności instytucji, w tym głównie doradczych w wyszukiwaniu liderów wiejskich.

Celem badań była próba oceny znaczenia instytucji szczebla regionalnego w rozwoju kapitału społecznego na obszarach wiejskich.

Materiał i metodyka badań

Dla pełniejszego zobrazowania podjętej problematyki w pierwszej połowie 2012 r. wysłano ankiety do wszystkich regionalnych instytucji zaangażowanych w budowanie kapitału społecznego na obszarach wiejskich w Polsce, tj. 16 wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego (WODR), 16 wojewódzkich izb rolniczych (WIR) oraz do 16 sekretariatów regionalnych Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich (KSOW). Ankiety odesłało 14 WODR, 7 WIR oraz 9 sekretariatów

regionalnych KSOW – łącznie badaniami objęto 30 instytucji. Przesłanką do przeprowadzenia badań ankietowych w 2012 r. na terenie całego kraju były wcześniejsze badania przeprowadzone wśród rolników i przedsiębiorców wiejskich z regionów: Małopolski, Podkarpacia i województwa świętokrzyskiego, z których wynikała duża aktywność społeczna zarówno rolników, jak i przedsiębiorców wiejskich. Wywiady z kwestionariuszem przeprowadzono wśród 101 właścicieli gospodarstw rolnych funkcjonujących na terenie województwa małopolskiego, 102 rolników z regionu podkarpackiego oraz 101 z województwa świętokrzyskiego, a także wśród 210 właścicieli przedsiębiorstw działających na obszarach wiejskich trzech województw Polski południowo-wschodniej: małopolskiego ($n = 70$), podkarpackiego ($n = 70$) i świętokrzyskiego ($n = 70$). Podmioty do badań zostały dobrane według założeń przyjętych w metodyce projektu badawczego finansowanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego¹.

Wyniki badań

Ważnym czynnikiem wpływającym na lokalny rozwój społeczno-gospodarczy w warunkach rynkowych jest specyficzna cecha struktury społecznej, która pozwala na kształtowanie się lokalnej elity liderów-animatorów samoorganizacji w skali lokalnej. Czynniki ten dzięki liderom i różnego rodzaju stowarzyszeniom o charakterze lokalnym sprzyja powstawaniu ognisk rozwoju. Wskazuje to na wagę rezerw kapitału społecznego, który w sprzyjających warunkach staje się jednym z podstawowych warunków rozwoju [Kruk 2008, Rosner 2005]. Za źródła kapitału społecznego są uznawane: rodziny, społeczności (integracja sąsiedzka i zakres grup przyjaciół), zinstytucjonalizowane i zakumulowane formy współdziałania. Tworzeniu i przekazywaniu wartości kapitału społecznego służą silne mechanizmy i instytucje [Coleman 1988, Putnam 2008]. Kapitał społeczny umożliwia efektywniejsze wykorzystanie kapitału ludzkiego. Obniża koszty transakcyjne i pozwala na łatwiejsze i bezpieczniejsze działanie [Moron 2009].

Dobry kapitał społeczny pozwala przekształcić egzogenne czynniki wzrostu w stymulowany wewnętrznie, trwałe i zrównoważony, endogenne rozwój gospodarczy obszarów wiejskich.

Lokalne problemy konkretnej wsi dzięki istniejącym zasobom oraz sieci ponadlokalnych organizacji i stowarzyszeń budują nowoczesny kapitał społeczny. Także złożone konsekwencje procesu integracji Polski z UE przyspieszyły procesy zmian. Uruchomienie procesu samoorganizacji społecznej stało się możliwe dzięki uruchomieniu programu Leader [Fedyszak-Radziejowska 2010]. Program Leader jest oddolnym partnerskim podejściem do rozwoju obszarów wiejskich, polegającym na opracowaniu przez lokalną społeczność wiejską lokalnej strategii rozwoju (LSR), która powinna mieć kompleksowy charakter, uwzględniający wielosektorowe działania społeczne, gospodarcze i środowiskowe. Przedstawiciele sektora publicznego, gospodarczego i społecznego tworzą lokalną grupę działania (LGD), która wdraża LSR, wybierając projekty przyczyniające się do budowania i wzmacniania kapitału społecznego na wsi oraz przejęcia odpowiedzialności za rozwój swojego regionu. LGD stanowią istotny czynnik rozwoju lokalnego mający znaczący wpływ na rozwój regionalny, a także podniesienie atrakcyjności obszarów wiejskich w Polsce. Najwięcej LGD w skali kraju powstało i aktywnie działa w regionie Małopolski, ale bardzo aktywne w tym względzie jest także Podkarpacie (tab. 1). Generalnie województwa południowo-wschodniej Polski można uznać za teren, na którym społeczność lokalna potrafi zmobilizować się i połączyć siły dla budowania kapitału społecznego.

W ramach programu Leader realizowane jest działanie związane z wdrażaniem LSR. Ma ono na celu umożliwienie mieszkańcom obszarów wiejskich objętych LSR realizację projektów w ramach tej strategii. Realizacja strategii ma przyczynić się do poprawy jakości życia na obszarach wiejskich przez wzrost aktywności lokalnych społeczności. Do realizacji przyjmowane są projekty z zakresu działań osi 3 PROW (społecznej), a projekty nazywane są „małymi grantami”. Zakres pomocy w ramach małych projektów obejmuje: podnoszenie świadomości społeczności lokalnej (szkolenia, edukacja, warsztaty), podnoszenie jakości życia (udostępnianie sprzętu, organizacja

¹ Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2009-2011 jako projekt badawczy, pt. „Znaczenie instytucji doradczych w rozwoju obszarów wiejskich po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej” nr N N114056036, finansowany przez MNiSW, kierownik: dr Teresa Miś.

impresz kulturalnych, sportowych), rozwój aktywności społeczności lokalnej (promocja lokalnej twórczości, kultywowanie tradycji), rozwój agroturystyki. Najwięcej LSR wdrażanych jest na terenie Mazowsza, Lubelszczyzny i Małopolski (tab. 1). Należy jednak pamiętać, że LRS nie jest konkurencją dla istniejących strategii rozwoju, ale ich uzupełnieniem i wsparciem realizacji działań zapisanych w tych strategiach.

Gospodarze ożywienie wsi jest możliwe przede wszystkim dzięki aktywności ludności działającej na obszarach wiejskich, nakierowanej na lepsze wykorzystanie lokalnych warunków i możliwości rozwojowych, przy wykorzystaniu funduszy UE [Chyłek 2009]. Działania liderów są ważne, ponieważ podnoszą konkurencyjność danego regionu. Właściwe przywództwo jest umiejętnością inicjowania, realizacji, promowania zmian w firmie, gospodarstwie, a tym samym w regionie, oddziaływania na zachowania innych dla osiągnięcia określonego celu. Jest to bardzo ważne, szczególnie przy występowaniu możliwości realizacji programów odnowy wsi, Leader w ramach PROW 2007-2013, gdzie lokalne inicjatywy społeczne są niezbędne [Miś 2011]. W związku z tym w badaniach własnych zapytano rolników i przedsiębiorców o ich aktywność społeczną, która jest bardzo ważna w kreowaniu rozwoju lokalnego i regionalnego (tab. 2). Blisko co piąty badany przedsiębiorca działał w LGD w ramach programu Leader, co czwarty pełnił jakąś funkcję społeczną w swojej gminie i najbardziej aktywni w tym względzie byli przedsiębiorcy z Małopolski. Należy podkreślić, że właśnie Małopolska jest przykładem regionu, w którym funkcjonuje najwięcej LGD w skali całego kraju.

Zdecydowana większość przedsiębiorców stwierdziła, że interesuje się problemami swojej miejscowości oraz widzi potrzebę zmian, głównie w zakresie poprawy stanu infrastruktury technicznej i społecznej. Podobne tendencje wystąpiły w przypadku rolników. Można więc stwierdzić, że badani rolnicy i przedsiębiorcy należą do liderów wiejskich, a jeżeli chodzi o działalność w LGD najbardziej aktywni byli rolnicy z Podkarpacia. Umiejętność obsługi komputera i korzystania z internetu oraz orientacja w możliwościach pozyskania dofinansowania z funduszy UE oraz popieranie wprowadzenia waluty euro w Polsce, sprzyjają większej aktywności w podejmowaniu różnych działań. Blisko co czwarty przedsiębiorca i co piąty rolnik chce wprowadzenia waluty euro w Polsce, gdyż uważa, że byłoby to korzystne dla realizowanej przez niego działalności gospodarczej.

Instytucje działają dzięki kapitałowi społecznemu, czyli zasobom ludzkim połączonym licznymi zależnościami. Kapitał społeczny jest więc kluczowy z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju, zarówno jako regulator wpływu gospodarki na środowisko, jak również podstawa dla rozwoju w przyszłości [Kronenberg, Bergier 2010]. Instytucje są także niezbędne w procesie budowania kapitału społecznego, szczególnie na obszarach wiejskich.

Tabela 1. Liczba LGD w poszczególnych regionach Polski w 2011 r.

Table 1. Number of LAG in particular regions of Poland in 2011

Województwa/ Regions	Liczba LGD/ Number of LAG	Struktura/ Structure [%]	Liczba wdrażanych LSR/ Number of implementing LDS
Dolnośląskie	19	5,7	1 061
Kujawsko-pomorskie	20	6,0	749
Lubelskie	26	7,7	2 011
Lubuskie	10	3,0	787
Łódzkie	20	6,0	661
Małopolskie	39	11,6	1 728
Mazowieckie	35	10,4	2 236
Opolskie	12	3,6	735
Podkarpackie	31	9,2	1 236
Podlaskie	16	4,8	841
Pomorskie	16	4,8	1 307
Śląskie	15	4,4	1 153
Świętokrzyskie	18	5,3	1 185
Warmińsko-mazurskie	13	3,9	1 010
Wielkopolskie	31	9,2	1 740
Zachodnio-pomorskie	15	4,4	814
Polska/Poland	336	100,0	19 254

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.lgd.malopolska.pl, dostęp 13.05. 2011, dane ARiMR 2011 (stan na koniec 2010 r.)

Source: own study based on www.lgd.malopolska.pl, ARMA 2011

Tabela 2. Ocena aktywności społecznej rolników i przedsiębiorców wiejskich
 Table 2. Assessment of social activity of farmers and rural entrepreneurs

Wyszczególnienie/Specification	Małopolska		Podkarpacie		Świętokrzyskie	
	R/F*	P/E	R/F*	P/E	R/F*	P/E
	udział odpowiedzi na „tak”/ percentage of “yes” answers [%]					
Działalność w LGD/Activity in LAG	6,9	22,9	17,6	21,4	9,9	10,0
Pełnienie funkcji społecznej (np. radny w radzie gminy, działacz w OSP)/Performing social function (i.e. councillor in Commune Council, voluntary fire service)	35,6	28,9	31,4	25,7	30,7	18,6
Posiadanie wiedzy o tym kto jest radnym w gminie/ Knowledge on who is a councillor in Commune Council	89,1	88,6	80,4	77,1	87,1	92,9
Posiadanie umiejętności korzystania z Internetu/ Internet usage skills	68,3	94,3	79,4	93,1	63,4	84,3
Posiadanie wiedzy o możliwości pozyskania dofinansowania z UE w latach 2007-2013/Knowledge on possibilities of getting financing from EU in 2007-2013	83,2	81,4	92,2	62,9	89,1	90,0
Opowiadanie się za wprowadzeniem waluty euro w Polsce/Opting for EURO currency adoption in Poland	16,8	28,9	24,8	34,3	23,7	10,0

* R – rolnicy/F –farmers, P – przedsiębiorcy/E – entrepreneurs

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Jednymi z najważniejszych instytucji wspierających rozwój kapitału społecznego na obszarach wiejskich na szczeblu regionalnym są wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego (WODR), wojewódzkie izby rolnicze (WIR) oraz sekretariaty regionalne Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich (KSOW). Wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego według przepisów prawnych realizują zadania zgodnie z przygotowanymi planami działania, uwzględniając kierunki rozwoju wyznaczone w regionalnych i lokalnych programach rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, ustalanych przez właściwe organy samorządu terytorialnego [Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego (Dz.U. nr 251, poz. 2507), art. 5]. Wśród wielu zadań objętych przepisami ustawy obejmujących świadczenie usług w zakresie nowych technologii produkcji i pozyskiwania funduszy UE ważne miejsce zajmuje prowadzenie programów edukacyjnych dla mieszkańców wsi, mające na celu zrównoważony rozwój obszarów wiejskich, organizowanie targów, wystaw, ale także kształtowanie postaw społecznych, pomoc powstającym lokalnym grupom działania.

Ważne miejsce wśród instytucji otoczenia wsi zajmują izby rolnicze, które są jednostkami organizacyjnymi samorządu rolniczego, a terenem działania izby jest obszar województwa. Izby działają na rzecz poprawy konkurencyjności rolnictwa i obszarów wiejskich. Wśród wielu zadań izb w szczególności należy podkreślić podejmowanie działań na rzecz rozwoju infrastruktury rolnictwa i wsi, kształtowanie świadomości ekologicznej oraz gromadzenie, przetwarzanie i przekazywanie informacji gospodarczych na potrzeby rolników i przedsiębiorców, inicjowanie działań mających na celu powoływanie i wspieranie zrzeszeń oraz stowarzyszeń producentów rolnych i leśnych [Ustawa z dnia 14 grudnia 1995 r. o izbach rolniczych, Dz.U. z 1996 r. nr 1 poz. 3; Dz.U. z 2002 r. nr 101, poz. 927, nr 113, poz. 984, nr 153, poz. 1271; z 2006 r. nr 200, poz. 1472; z 2007 r. nr 112, poz. 766; z 2008 r. nr 139, poz. 876]. Ośrodki doradztwa oraz izby rolnicze biorą także udział w realizacji działań promocyjno-informacyjnych o PROW 2007-2013 w ramach Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich (KSOW).

Stosunkowo nową instytucją działającą na szczeblu regionalnym jest KSOW, która stanowi innowacyjny element dzisiejszej unijnej polityki rozwoju obszarów wiejskich [EU Rural Review 2010] i jest to propozycja szeroko rozumianej współpracy i wymiany doświadczeń w zakresie rozwoju obszarów wiejskich pomiędzy wszystkimi organizacjami działającymi na obszarach wiejskich oraz na rzecz ich rozwoju. W poszczególnych województwach sekretariaty regionalne

(SR) zostały utworzone w urzędach marszałkowskich. Do zadań sekretariatu należy zapewnienie funkcjonowania KSOW na terenie województwa i podejmowanie licznych inicjatyw na rzecz coraz efektywniejszego i dynamicznego rozwoju obszarów wiejskich. Uczestnikami KSOW są podmioty działające zarówno na poziomie krajowym, regionalnym, jak i lokalnym, w tym samorządy województw, gmin i powiatów, organizacje branżowe, izby rolnicze, instytuty resortowe, organizacje pozarządowe, jednostki badawczo-rozwojowe, ośrodki doradztwa rolniczego, LGD [Biuletyn KSOW 2010]. Na lata 2012-2013 zostały ustalone priorytety, w tym: wzmocnienie efektywności realizacji zadań przez LGD, promowanie rozwoju przedsiębiorczości, turystyki wiejskiej, żywności wysokiej jakości, wsparcie działań na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego wsi oraz promocja zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich i spójności terytorialnej [<http://ksow.pl/ksow/plan-dzialania.html>]. KSOW jest częścią pomocy technicznej PROW, ale głównym jej celem jest budowanie kapitału społecznego a nie tworzenie miejsc pracy.

Z badań ankietowych przeprowadzonych w 2012 r. wśród instytucji szczebla regionalnego wynika, że 83,3% badanych instytucji współpracuje z lokalnymi grupami działania na terenie kraju. Blisko połowa (46,7%) nawiązała i realizuje współpracę z LGD w innych krajach UE, w tym głównie w Danii, Finlandii, Francji, Niemczech, Rumunii, na Litwie i Łotwie. Badane instytucje poza bieżącą działalnością szkoleniowo-doradczą uczestniczą w pracach zespołów planujących rozwój regionalny i lokalny oraz działalności LGD. Podejmują działania na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, urządzenia gospodarstw agroturystycznych, upowszechniania rozwoju ekologii i turystyki wiejskiej. Bardzo dużo miejsca poświęcono kwestiom promocji wsi jako atrakcyjnego miejsca wypoczynku, przez organizowanie targów, konkursów, kiermaszy żywności regionalnej, tradycyjnej i ekologicznej, giełd agroturystyki i turystyki wiejskiej, wystaw produktów regionalnych i lokalnych. Przyczynia się to do reklamy lokalnych, zdrowych produktów i zarazem uświadamiania konsumentom poprzez degustację jakie walory posiada zdrowa żywność ekologiczna. Jest to ważna forma aktywizacji i integracji mieszkańców wsi i miast, promocja nie tylko zdrowej, bezpiecznej żywności, ale także rzemiosła, folkloru, tradycji i zwyczajów ludowych. Ośrodki doradztwa rolniczego brały udział w realizacji lokalnych strategii rozwoju na terenie działania lokalnych grup działania, przez organizowanie konferencji, seminariów, ale także doradztwo na rzecz przygotowania wniosków o dotacje i preferencyjne kredyty z funduszy krajowych i unijnych przeznaczonych na rozwój obszarów wiejskich, ale także organizowały lub współorganizowały imprezy o różnorodnym charakterze. Wszystkie badane instytucje organizowały lub współorganizowały szkolenia i spotkania dla przedstawicieli lokalnych grup działania oraz wyjazdy studyjne do innych regionów w Polsce i krajów UE, w ramach zacieśniania współpracy i wymiany doświadczeń pomiędzy instytucjami zaangażowanymi w rozwój kapitału społecznego na obszarach wiejskich, w tym m.in. do Czech, Niemiec, Portugalii, Danii, Austrii, Francji, Finlandii, Szwecji. Każda z badanych instytucji wiele miejsca w swojej działalności poświęcała propagowaniu informacji i promocji przedsięwzięć związanych z energią odnawialną, w tym także agroenergii, a w szczególności biogazu pochodzenia rolniczego. W większości organizowanie szkoleń, kursów i wyjazdów studyjnych dla mieszkańców wsi było możliwe dzięki napisaniu i realizacji przez ośrodki doradztwa rolniczego i izby rolnicze wielu projektów w ramach PROW 2007-2013 oraz PO Kapitał Ludzki. Tematyka projektów, na które pozyskano dofinansowanie obejmowała następujące kwestie: jakość produktu turystycznego szansą rozwoju wsi, rękodzieło żyje wśród nas, ekologia przyszłością regionu, nowe horyzonty – szkolenia i doradztwo na rzecz nowych zawodów, technologie informacyjne szansą rozwoju obszarów wiejskich i wiele innych.

Ważne znaczenie instytucji w rozwoju kapitału społecznego potwierdzają także badania A. Kotali i J. Puchały [2009], z których wynika, że potrzeby doradcze LGD są bardzo duże, ale problemem jest brak środków finansowych na zapłacenie instytucji prowadzącej szkolenie. Również badania G. Spychalskiego [2012] ukazały duży potencjał kapitału społecznego wśród mieszkańców wsi, ale dla poprawy jego jakości niezbędne są działania doradcze i konsultacyjne w zakresie grupowych form działania gospodarczego, kreowanie postaw przedsiębiorczych i proobywatelskich wśród rolników i innych mieszkańców wsi oraz doskonalenie mechanizmów wsparcia instytucjonalnego.

Podsumowanie

Instytucje szczebla regionalnego wnoszą duży wkład w budowanie kapitału społecznego na obszarach wiejskich realizując przede wszystkim: szkolenia, doradztwo, konferencje, seminaria dla mieszkańców wsi i lokalnych liderów na rzecz maksymalnego wykorzystania funduszy UE, rozwoju przedsiębiorczości pozarolniczej, bioróżnorodności, inwestycji w nowe i „zielone” technologie oraz promocji dziedzictwa kulturowego wsi. Ponadto, organizują targi, giełdy, wystawy, kiermasze, konkursy i wyjazdy studyjne do innych regionów i krajów. Godną podkreślenia jest również współpraca z innymi instytucjami, w tym także z LGD w innych krajach UE, co sprzyja wymianie doświadczeń na rzecz sposobów budowania kapitału społecznego na obszarach wiejskich.

Literatura

- Biuletyn Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, nr 1, 2010.
- Coleman J.C. 1988: *Social capital in the creation of human capital*, American Journal of Sociology, 94, s. 95-120.
- Chyłek E.K. 2009: *Znaczenie wiedzy we wroście innowacyjności na obszarach wiejskich*, Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1, CDR Oddział w Poznaniu, s. 9-20.
- EU Rural Review. 2010: The Magazine from the European Network for Rural Development, no 3.
- Fedyszak-Radziejowska B. 2010: *Spoleczności wiejskie pięć lat po akcesji do UE – sukces spóźnionej transformacji*, [W:] J. Wilkin, I. Nurzyńska (red.), *Polska wieś 2010. Raport o stanie wsi*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, s. 67-93.
- Górecki J. 2004: *Rola czynnika ludzkiego i kapitału społecznego w procesie rozwoju wsi i rolnictwa Polski po jej akcesji do UE*, Wieś i Rolnictwo, nr 2, IRWiR PAN, Warszawa.
- Kłodziński M. 2005: *Kapitał ludzki, społeczny i kulturowy polskiej wsi*, [W:] *Kwestia agrarna w Polsce i na świecie*, Prace Naukowe nr 36, Wyd. SGGW Warszawa, s. 711-721.
- Kotala A., Puchała J. 2009: *Potrzeby doradcze Lokalnych Grup Działania*, Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing, nr 2(51), t. II, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Kronenberg J., Bergier T. 2010: *Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce*. Fundacja Sendzimira Kraków.
- Kruk M. 2008: *Rola lidera w nowym zarządzaniu publicznym*, [W:] R. Przygodzka (red.), *Sektor publiczny we współczesnej gospodarce*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, s. 81-87.
- Kutkowska B. 2012: *Przemiany funkcjonalne na obszarach wiejskich w kontekście zróżnicowanego rozwoju (przegląd teorii i piśmiennictwa)*, [W:] A. Rosner (red.), *Rozwój wsi i rolnictwa w Polsce. Aspekty przestrzenne i regionalne*, IRWiR PAN Warszawa, s. 157-178.
- Miś T. 2011: *Instytucje doradcze w rozwoju obszarów wiejskich w regionach rozdrobnionego rolnictwa w warunkach integracji europejskiej*, Prace Naukowe Wydziału Ekonomii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Monografie i Opracowania, nr 12, Wydawnictwo UR, Rzeszów.
- Moroń D. 2009: *Kapitał społeczny – próba definicji*, [W:] D. Moroń (red.), *Kapitał ludzki i społeczny. Wybrane problemy teorii i praktyki*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Putnam R.D. 2008: *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie lokalnych wspólnot w Stanach Zjednoczonych*, przeł. P. Sadura i S. Szymański, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Rosner A. 2005: *Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich w Polsce*, [W:] A. Rosner (red.), *Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich*, IRWiR PAN, Warszawa, s. 283-298.
- Spychalski G. 2012: *Kapitał społeczny jako czynnik konkurencyjności obszarów wiejskich*, Rocz. Nauk. SERiA, t. XIV, z. 3, s. 369-373.

Summary

The capabilities and pace of changes on rural areas is to a large degree determined by activity of social capital. Hence, in the paper an attempt was taken to assess activities taken by institutions on regional level aimed at building social capital on rural areas. Empirical data come from survey research conducted among institutions which main task stemming from legal regulations is activation of local societies towards sustainable development of rural areas, as well as from interviews with village inhabitants.

Adres do korespondencji
dr inż. Teresa Miś

Uniwersytet Rzeszowski, Katedra Polityki Gospodarczej, Wydział Ekonomii
ul. Ćwiklińskiej 2, 35-601 Rzeszów
tel. (17) 872 16 39, e-mail: tmis@univ.rzeszow.pl